

WOLFGANG KESSLER, POLITIK, KULTUR UND GESSELLSCHAFT IN
KROATIEN UND SLAWONIEN IN DEN ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHR-
HUNDERTS — HISTORIOGRAPHIE UND GRUNDLAGEN,

München 1981, 352.

Institut za istraživanja jugoistočne Evrope (Südost-Institut) iz Münchena izdao je u 77. broju svoje poznate serije *Jugoistočnoevropskih radova* i knjigu dra Wolfganga Kesslera, zapadnonjemačkoga historičara i slavista mlađe generacije (rođ. 1946), a sada znanstvenog suradnika Seminara za povijest istočne Evrope na Sveučilištu u Marburgu na rijeci Lahnu u Saveznoj Republici Njemačkoj.

Njegov u naslovu navedeni rad, *Politika, kultura i društvo u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća — Historiografija i osnove*, zapravo je doktorska disertacija na kojoj je radio od 1972. do 1977. godine. Obranio ju je 1978. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Düsseldorfu (kod prof. Hansa Lemberga), a do 1980. dopunjavao ju je novoizašlom literaturom i priredio za tisak.

Kessler se već desetak godina bavi historiografijom i jezičnim pitanjima jugoistočne i istočne Evrope, a poglavito kulturnim razvojem u Hrvatskoj potkraj 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća. Već 1973. on je u Odjelu za povijest Rurskog sveučilišta u Bochumu (kod prof. Emanuela Turczynskoga) obranio svoj magistarski rad pod naslovom *Upotreba jezika u civilnoj Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća (s posebnim osvrtom na proizvodnju knjiga) — Prilog kulturnoj povijesti Hrvatske*.

I idućih nekoliko godina nastavio je rad na tom području i uskoro objavio knjigu: *Buchproduktion und Lektüre in Zivilkroatien und — Slawonien zwischen Aufklärung und Nationaler Wiedergeburt (1767—1848)*. Objavljena je u *Archivu für Geschichte des Buchwesens* 16, 1976—77. i posebno 1977. u Frankfurtu na Majni. U njoj je Kessler obradio povijest tiskarstva i knjižarstva u civilnoj Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do završetka narodnog preporoda, sistematizirao građu i notirao gotovo sva izdanja toga razdoblja.

Treba dodati da je nedavno objavio još jedan rad s toga područja. To su »Lesebarrieren« (Prepreke u čitanju) u knjizi *Buch und Verlagswesen im 18. und 19. Jahrhundert — Beiträge zur Geschichte der Kommunikation in Mittel- und Osteuropa* (Berlin 1977, 321—346). Taj rad je, zapravo, dopuna spomenutoj knjizi *Buchproduktion*[...]. Suradivao je i u izradi djela *Čakawisches Wörterbuch* (Čakavsko-njemački rječnik) i prošle godine publi-

cirao u *Hrvatskom dijalektološkom zborniku* VI (217—222) rad: *Društvena podloga upotrebe hrvatskoga kajkavskog jezika u prvoj polovici XIX stoljeća*.

Kessler se okušao i kao urednik u knjizi *Kulturbeziehungen in Mittel- und Osteuropa im 18. und 19. Jahrhundert* (Kulturni odnosi u srednjoj i istočnoj Evropi u 19. stoljeću, Berlin 1982, 319). U njoj je objavio i dva vlastita priloga: *Historische Beziehungsforschung* i *Kulturbeziehungen und Reisen* (Istraživanja historijskih odnosa, Kulturni odnosi i puutovanja).

On već desetak godina pomno prati važnija dostignuća hrvatske pa donekle i jugoslavenske historiografije, održava veze s nekim našim historičarima i slavistima, s bibliotekama i institutima. Recenzira i popularizira naše znanstvene radove u SR Njemačkoj i njihove u nas, često gostuje na našim znanstvenim skupovima, a bavi se i prevođenjem s hrvatskosrpskoga, poljskog i ruskoga jezika. Poznavanje više zapadnoevropskih i slavenskih jezika omogućuje Kessleru rad u arhivima i knjižnicama raznih zemalja, a interdisciplinarnan pristup historičara i slavista daje mu potrebnu širinu, dokumentarnost i novu kvalitetu njegovu djelovanju. On je stoga svakako jedan od najmarljivijih i o našim prilikama ponajbolje obaviještenih inozemnih znanstvenika jezično-društvenog područja s početka 19. stoljeća.

Ove tvrdnje najbolje će potkrijepiti i knjiga *Politik, Kultur und Gesellschaft* [...] i njezin opširni, sveobuhvatni i vižejezični znanstveni aparat, popis literature, tiskanih izvora i kazalo imena i pojmova. Autor je ovu knjigu podijelio u četiri temeljna dijela (naslovi kao i naslovi pojedinih poglavlja i odlomaka — ovdje su radi ekonomičnosti navedeni samo u hrvatskom prijevodu) govore o kompoziciji i širini zahvata. To su: I. *Historiografija* (str. 22—57), II. *Koncepcije* (58—116), III. *Osnove* (117—268) i IV. *Politika, kultura i društvo* (269—287).

Uvodni tekst daje čitatelju najvažnije podatke o hrvatskoj povijesti od 1790. do 1848. godine. Tu je postavljen i problem istraživanja i autorov odnos prema njemu (9—21). Na kraju su kronološke tablice, zapravo prijevod teksta što su ga I. Karaman i D. Pavličević napisali 1971. za *Ilustriranu povijest Hrvata*, te prilično opširan popis literature i kazala (288—352).

Svako od četiri spomenuta temeljna dijela sastoji se od manjih cjelina čiji naslovi daju pregled sadržaja, ali i metodologiju rada i pristupa. Navest ćemo u nešto slobodnijem prijevodu naslove poglavlja o historiografiji koji to potvrđuju:

1. Hrvatska i Slavonija u jugoslavenskoj historiografiji; 2. Hrvatski i jugoslavenski prikazi (do prvoga svjetskog rata, međuratno i poslijeratno doba); 3. Inozemni prikazi (poljski, češki, mađarski, ruski, odnosno sovjetski, te s njemačkog, francuskog i engleskog jezičnog područja). Isto tako se pojedini podnaslovi poglavlja o koncepcijama mogu uvjetno shvatiti kao otvorena pitanja hrvatske povijesti toga doba. To su: 1. Povijesne slike (Jugoslavija, Hrvatska, Habsburška Monarhija, tipologija, pogled izvana); 2. Nacionalni ili teritorijalni odnos (Narod i država, vjera i nacija, kulturne zone, nacionalne osjetljivosti, teritorij nacionalne povijesti, manjine, nacija, stanovništvo, teritorij); 3. Nacija ili narod (Nacija, narod, jezična nacija, državna nacija, mađarski pojam nacije, povijesna nacija, programi nacionalnog ujedinjenja, »Običan narod« i nacija, konfesije, nacionalna inteligencija); 4. Preporod ili kontinuitet (Pojam, dostignuće, metoda, bit periodizacije).

U trećem poglavlju koje govori o osnovama (temeljima) autor objašnjava najvažnije podatke i procese o banskoj (civilnoj) Hrvatskoj i Slavoniji sa značajkama njihova pučanstva. To su: 1. Prostor i narod (Površina, pučanstvo, njegovo zanimanje, konfesija); 2. Jezici i narodi (Višejezičnost: kajkavski, slavonski, srpski, latinski, njemački i mađarski, otpor mađarskom jeziku, jezik i politika, nacionalni jezik, ortografija, propaganda za nacionalni jezik, omladina, čitaonice, društveni i politički prodor nacionalnoga jezika, nacionalna kulturna programatika); 3. Narodi i imena (Mijenjanje imenâ: hrvatski, slavonski, srpski, ilirski); 4. Pravo i ustav (Ustav, municipalna prava, institucije, politička prava); 5. Gospodarstvo i društvo (Agrarne prilike, školstvo i inteligencija, manufaktura, obrt, trgovina, reformski programi).

Četvrto poglavlje, *Politika, kultura i društvo*, prema kojem je čitava knjiga dobila naslov, kratak je i sažet tekst koji se može smatrati i zaključkom nakon gotovo 250 analitičkih stranica. U njemu nije autor obradio čitavo razmatrano razdoblje, već samo vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda, zapravo ilirski pokret od početka tridesetih do kraja četrdesetih godina 19. stoljeća.

Navedeni nazivi poglavlja i pojedinih njihovih dijelova pokazuju da Kessler u svojoj studiji ide korak dalje od uobičajenog prikazivanja političke i državnopravne povijesti i da se kreće prema sveobuhvatnijoj kulturnoj i društvenoj povijesti. Metodom usporednog povijesnog istraživanja nacionalizma (vergleichende historische Nationalismusforschung) i povijesti društva (Sozialgeschichte), on sustavno obrađuje sve društvene sfere i procese koji su važni za pojavu i razvoj ideologije u razdoblju hrvatskoga narodnog preporoda. Usporednom analizom i diferencijacijom on utvrđuje koja su zapravo dostignuća toga preporoda, njegovi politički i ideološki elementi, što se od toga nadovezuje na tradicije hrvatske staleške politike s kraja 18. st., što nastaje u novim uvjetima i kako se to odražava na nacionalni razvoj u Hrvatskoj u predožujskom razdoblju (do 1848).

U uvodnom tekstu o Hrvatskoj i Slavoniji od 1790. do 1848, autor upozorava na neke posebnosti prilika neposredno prije i tijekom hrvatskoga narodnog preporoda. Tako, na primjer, on konstatira da borci za nacionalni (tj. štokavski) jezik imaju pred sobom tri protivnika. To su: pristaše mađarizacije, horvatsko-kajkavski regionalizam i društveni ugled što ga je u to doba uživao njemački jezik. Nakon 1835, prilike se još više kompliciraju, jer se u civilnu Hrvatsku, koja je središte pokreta, uvodi štokavski kao »nacionalni jezik« koji ne odgovara »narodnom (kajkavskom) jeziku«. U civilnoj pak Slavoniji, gdje je »nacionalni jezik« bio ujedno i govorni »narodni jezik«, čitav je pokret imao vrlo slab odjek (str. 12).

U odlomku o hrvatskoj i jugoslavenskoj historiografiji, Kessler ističe prilično snažnu ideologizaciju u interpretaciji povijesnih pojava i procesa u 19. stoljeću, ali isto tako primjerima iz novijeg vremena želi njemačkom čitatelju pokazati kako toga ima i danas. To se poglavito odnosi na 1972. objavlvenu *Istoriju Jugoslavije* i diskusiju što su je neki hrvatski historičari (npr. J. Sidak, M. Gross, V. Ciliga) vodili s autorima (M. Ekmečić i dr.).

Zanimljive su autorove ocjene dostignuća pojedinih, poglavito hrvatskih historičara. Tako, na primjer, kaže da je shema češkog historičara M. Hrocha o fazama narodnih pokreta zbog nekih specifičnosti teško primjenjiva na

prilike u Hrvatskoj (16), zatim da je F. Šišić napisao još uvijek najupotrebljiviji uvod u hrvatsku povijest do prvoga svjetskog rata (40), da je J. Šidak »središnja ličnost poslijeratne hrvatske historiografije« (34) i da on piše »povijest hrvatske politike i hrvatskih političkih ideja« (34—35). Isto tako pozornost čitatelja privlače tvrdnje o suprotstavljanju »hrvatske« i »jugoslavenske historiografije« (60), te tzv. »konkurirajućih nacionalnih historiografija« u Jugoslaviji i tvrdnja o pomicanju nacionalnog identiteta unatrag (69).

Autor tvrdi da se hrvatsko i srpsko nacionalno ime još 60-ih godina 19. stoljeća nisu upotrebljavala izrazito u nacionalnom značenju (95—96) i da se jezik i vjerska pripadnost ne nasljeđuju nego se učenjem i odgojem stječu. Naime, nije vjera kao religiozni fenomen bila jedan od činitelja izgradnje nacije, nego poglavito crkva kao institucija (98). Isto tako je zanimljivo kako Kessler postavlja istraživačka pitanja; na primjer, što u prvoj polovici 19. stoljeća znači naziv Slavonac, a što Srbin u Hrvatskoj ili Židov u Zagrebu, odnosno Varaždinu, kako je djelovalo javno mnijenje vladajućih grupa i kako su se one mijenjale? Na ta se pitanja nadovezuju odgovori koji se uglavnom svode na jedan zaključak: dok se sustavno ne prouče temelji sociokulturnih procesa nacionalne integracije, dotle jedva da ćemo o tome moći i raspravljati (117).

U knjizi su dotaknuta ili obrađena i ona pitanja i problemi koji se ponegdje smatraju delikatnima, odnosno pretjerano ideologizirana ili politizirana. U popis literature stavljeni su i oni radovi koji su nastali u doba II. svjetskog rata, zatim prilozi »egzotične« emigrantske literature i stranih historičara koji se bave hrvatskom poviješću, a nisu izostavljeni ni neki radovi nastali od deklaracije o hrvatskom književnom jeziku iz 1967. pa do 1971. godine. U zaista velikom obilju radova, imena i drugih bitnih podataka koje je autor u velikom broju skupio i sredio, potkralo se nekoliko nepreciznosti, tiskarskih i drugih grešaka. Npr. Milan Marjanović nije bio srpski nego hrvatski publicist (333), J. Bösendorfer i J. Kempf nisu se smatrali slavonskim nego hrvatskim povjesničarima, M. Đilas nije bio samo pisac nego prije svega, političar, itd.

Kad bismo željeli ukratko dati ocjenu ovoga Kesslerova rada, morali bismo istaknuti da je on — kao nitko prije njega — ušao u probleme jugoslavenske i svjetske literature o hrvatskoj povijesti s kraja 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća, da je pokazao izuzetnu marljivost, erudiciju i sistematičnost u prezentaciji, da je naznačio ili otvorio mnoga pitanja i probleme na kojima treba još raditi, a da je istodobno dao mnogo korisnih ocjena i zaključaka koji će bitno olakšati posao budućim istraživačima.

Njegovi rezultati dopunjuju i, prije svega, sistematiziraju ono što je na tom polju dosada urađeno, ali, treba dodati, da on nije ostao na političkom razvoju i s njim usko povezanim gospodarskim pothvatima, nego je govorio o kulturnim i društvenim odnosima i dao mnoštvo bitnih obavijesti s raznih područja života. Sve te segmente uspio je smisleno povezati u jednu sliku društva s prve polovice 19. stoljeća.

Iako je Kesslerova knjiga namijenjena kao osnovna informacija, poglavito za njemačkog čitatelja, pa premda nije plod arhivskih istraživanja nego sustavne i temeljite uporabe postojeće literature, ona će zbog obilja novih i sređenih podataka i tema, pa i drugog kuta gledanja na naše probleme, vrlo dobro poslužiti hrvatskim i jugoslavenskim historičarima. Zbog toga

autor u predgovoru opravdano piše kako je ova knjiga zapravo »predradnja kritičkoj povijesti Hrvatske i Slavonije od 1790. do 1848. godine« (18). Taj cilj je u potpunosti ostvaren, a poznavajući mogućnosti autora, treba poželjeti i nove rezultate. Ako kažemo da je Kesslerova knjiga jedna od rijetkih iz inozemne produkcije koju bi trebalo što prije prevesti, onda smo o njoj rekli mnogo.

Dragutin Pavličević

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 16

ZAGREB

1983.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

RADOVI 16

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIĆ mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb
AVRAMOVSKI dr Živko, Neznanog junaka 21b, Beograd
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet, Zagreb
BRANDT dr Miroslav, Filozofski fakultet, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 21, Zagreb
KORUNIĆ dr Petar, Filozofski fakultet, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MITIĆ dr Ilija, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Drago, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PERIĆ dr Ivo, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
RACKO Ljerka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
SUPPAN dr Arnold, Sveučilište, Beč
ŠIMIĆ Lovorka, Krajiška 40, Zagreb